

**Az alapvető jogok biztosa
mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus
Jelentése
az AJB-1423/2015. számú ügyben**

Előadók: dr. Fliegauf Gergely
dr. Rostás Rita
dr. Sárközy István
dr. Zeller Judit

Az eljárás megindulása

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét (a továbbiakban: Jegyzőkönyv) a 2011. évi CXLI. törvény hirdette ki. A Jegyzőkönyv célja egy olyan rendszer létrehozása, amelyben független nemzetközi és nemzeti testületek – a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzése céljából – olyan helyszínekre látogatnak el rendszeresen, ahol embereket fosztanak meg a szabadságuktól.¹

A Jegyzőkönyv 3. cikke értelmében – az 1. cikkben megfogalmazott cél megvalósítása érdekében – valamennyi részes állam belföldi szinten létrehoz, kijelöl vagy fenntart egy vagy több látogató testületet (nemzeti megelőző mechanizmust) a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megakadályozása érdekében.

A Jegyzőkönyv 4. cikke szerint az államnak a nemzeti megelőző mechanizmus látogatásait bármely, a joghatósága és ellenőrzése alatt álló helyen lehetővé kell tennie, ahol embereket valamely hatóság utasítására, kezdeményezésére, hozzájárulásával vagy elfogadásával a személyes szabadságuktól megfosztják vagy megfoszthatják (a továbbiakban: fogvatartási helyek).

Magyarországon 2015. január 1-jétől nemzeti megelőző mechanizmusként (a továbbiakban: NMM) az alapvető jogok biztosa jár el, aki e feladatának teljesítése során a fogvatartási helyeken a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot beadvány és alapvető joggal összefüggő visszásság hiányában is rendszeresen vizsgálja.²

A látogatás helyszínének kiválasztása

Az NMM 2015. március 24-25-én a Fiatalok Bűntetés-végrehajtási Intézetébe, Tökölre látogatott (a továbbiakban: Intézet). A kiválasztás szakmai indoka az volt, hogy olyan helyszín legyen, ahol – a fogvatartottak nagy létszámára tekintettel – fontos intézményi érdek fűződik az alapvető elhelyezési feltételek és a jogszabályban előírt körülmények biztosításához. A látogatás follow-up jellegű volt: 2013-ban a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére létrejött Európai Bizottság (a továbbiakban: CPT), korábban pedig az alapvető jogok biztosa vizsgálta ezt a helyszínt.³

A nemzeti megelőző mechanizmus hatásköre

A Jegyzőkönyv 4. cikke értelmében fogvatartási helynek minősül bármely olyan hely, ahol az embereket valamely állami hatóság utasítására, kezdeményezésére, hozzájárulásával vagy elfogadásával megfosztják vagy megfoszthatják személyes szabadságuktól. Ugyanezen cikk 2. pontja szerint a szabadságelvonás mindennemű fogva tartást vagy bebörtönzést jelent, valamint egy személy elhelyezését olyan állami vagy magántulajdonú, őrizetbe vételi környezetben, amelyet az illető valamilyen bírói, közigazgatási vagy más hatóság utasítására önként nem hagyhat el.

¹ Jegyzőkönyv 1. cikk.

² Lásd az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 39/A. §-át, valamint a 39/B. § (1) bekezdését.

³ A CPT az Intézethez tartozó szállítózárkákat tekintette meg.

Tekintettel arra, hogy a Fiatalokorúak Bűntetés-végrehajtási Intézete a Jegyzőkönyv 4. cikkében meghatározott fogvatartási helynek minősül, vizsgálati hatásköröm az ügyben fennáll.

Az érintett alapvető jogok

- Az emberi méltósághoz való jog: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” [Alaptörvény II. cikk]
- A kínzás, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma: „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgátságban tartani.” [Alaptörvény III. cikk (1) bekezdés]
- A személyi biztonsághoz való jog: „Mindenkinek joga van [...] a személyi biztonsághoz.” [Alaptörvény IV. cikk (1) bekezdés]
- Az egészséghez fűződő jog: „Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.” [Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdés]
- A gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés]

Az alkalmazott jogszabályok, állásfoglalások, iránymutatások

Nemzeti jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
- 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról (a továbbiakban: Ajbt.)
- 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (a továbbiakban: Bvtv.)
- 16/2014. (XII.13.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól (IM r.)

Nemzetközi források

- A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve (a továbbiakban: Jegyzőkönyv, Magyarországon kihirdette a 2011. évi CXLIII. törvény)
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény, Magyarországon kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Európai Börtön szabályokról szóló R/2006/2 ajánlása a Tagállamok számára (a továbbiakban: Európai Börtön szabályok)
- Az 1990. december 14-én elfogadott 45/113. számú ENSZ közgyűlési határozat a szabadságuktól megfosztott fiatalokorúak védelmére vonatkozó szabályokról (a továbbiakban: Havannai Szabályok)
- A CPT 2. általános jelentése
- A CPT. 11. általános jelentése
- A CPT. 21. általános jelentése
- A CPT. 24. általános jelentése
- Juan E. Méndez, az ENSZ kínzás elleni küzdelemmel foglalkozó különleges jelentéstevőjének A/HRC/28/68. számú jelentése

A látogatás módszere, módszertani alapok

Az NMM alapvető feladata a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzése. A Jegyzőkönyv 20. cikke alapján az NMM számára lehetővé kell tenni:

- a felkeresni kívánt helyek és a meghallgatni kívánt személyek *szabad kiválasztását*,
- a fogvatartott személyekkel való *bánásmódra*, valamint fogva tartásuk *körülményeire* vonatkozó *valamennyi információhoz való hozzáférést*,
- a fogvatartási hely *létesítményeihez és helyiségeihez való hozzáférést* és
- a szabadságuktól megfosztott személyek, valamint az érdemi információt szolgáltatni képes más személy tanúk nélküli, *személyes magánmeghallgatását*.

Az NMM vizsgálatai elsősorban a személyi szabadságuktól megfosztott személyekkel végzett bizalmas interjúkon alapulnak. A látogatás középpontjában a fiatalkorú fogvatartottakkal szembeni bánásmód vizsgálata állt.

A Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetét az NMM a következő módszerekkel vizsgálta:

- a) dokumentumok bekérése, helyszíni iratbetekintés, fényképfelvételek készítése, mérések elvégzése
- b) az elhelyezés körülményeinek megfigyelése az alábbi fókuszpontokkal:
 - épületek, helyiségek állapota, alkalmassága a fogvatartottak biztonsága és szükségletei szempontjából
 - személyes higiéné biztosítása
 - egészségügyi-orvosi ellátás, gyógyszerelés biztosítása
- c) a fogvatartottaknak, a személyi állomány tagjainak és az intézmény vezetőinek személyes meghallgatása, valamint a fogvatartottak és a személyi állomány tagjai viselkedésének megfigyelése különös tekintettel az alábbi szempontokra:
 - bánásmód általában
 - foglalkoztatás
 - kapcsolattartás a külvilággal
 - kommunikáció, konfliktuskezelés és fegyelmezés
 - panaszkezelés
- d) a személyes meghallgatások interjúk formájában, előzetesen kidolgozott, iránymutatásként szolgáló kérdéssor alapján valósultak meg.

A látogatás résztvevői

dr. Székely László az alapvető jogok biztosa
dr. Fliegaufer Gergely pszichológus, a látogatás vezetője
dr. Rostás Rita pszichológus
dr. Sárközy István jogász
dr. Zeller Judit jogász, pszichológus

A látogatás helyszíne és időpontja

Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete, Tököl; 2015. március 24-25.

A vizsgálat felépítése

1. Előzmények
2. Tényállás és megállapítások
 - 2.1. Elhelyezési körülmények
 - 2.2. Rossz bánásmód

- 2.3. A személyi állomány és a fogvatartottak viszonya
- 2.4. Pszichológiai ellátás
- 2.5. Egészségügyi ellátás
- 2.6. Kapcsolattartás
- 3. Összefoglalás
- 4. Ajánlások

1. Előzmények

Az alapvető jogok biztosa 2012 februárjában a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében tartott utóvizsgálatot,⁴ amelynek célja az OBH-4841/2007. számú jelentésben megfogalmazott ajánlások megvalósulásának ellenőrzése volt. A jelentésben az ombudsman megállapította, hogy a korábban kifogásolt fűtési rendszer korszerűsítésével megszűntek a melegvíz-ellátási problémák. 2012 januárjától az Intézet önálló konyhát működtet, így az ételmezés minőségével kapcsolatos panaszok jelentősen csökkentek. Az Intézetben dolgozó pszichológusok száma ugyan emelkedett, de ez nem oldotta meg a fokozott munkateherből fakadó problémákat. A pszichológusok alacsony száma közvetlenül veszélyeztette a fogvatartottak, különösen a fiatalkorú fogvatartottak lelki egészséghez való jogát.

Az Intézet az egészségügyi ellátás tárgyi feltételeit biztosította, a fogvatartottak emberi méltóságához, egészséghez való joga maradéktalanul érvényesült. Az Intézet általában nem fogadott mozgáskorlátozott fogvatartottat, ugyanakkor annak előfordulása nem volt kizárható. Az akadálymentes zárka és fürdőhelyiség hiánya sértette a mozgáskorlátozott fogvatartottak emberi méltóságához fűződő jogát, valamint az esélyegyenlőség elvét.

Nem voltak koherensek a fiatalkorúak védelmére és a dohányzásra vonatkozó jogszabályi előírások sem. A 2012. évi ombudsmani vizsgálat idején hatályos (azóta hatályon kívül helyezett) Bv. tvr. rendelkezéseinek értelmében az elítélt jogosult volt az egészséges és kulturált elhelyezésre. A nemdohányzók védelméről szóló törvény szerint nem jelölhetek ki még nyílt légtérben sem dohányzóhelyet – többek között – közoktatási intézményben, egészségügyi szolgáltatónál. A törvény ugyanakkor engedélyezte a bv. intézményekben zárt légterű dohányzóhely kijelölését a fogvatartottak számára. Dohánytermék nem volt árusítható – egyebek mellett – közoktatási intézményben, gyermekvédelmi intézményben és egészségügyi intézményben. A bv. intézetben a dohányzókat el kellett különíteni a nemdohányzóktól. Az alapvető jogok biztosa álláspontja szerint az idézett jogszabályi rendelkezések nem voltak koherensek a 18. életévüket be nem töltött fiatalkorú fogvatartottak dohányzását illetően. Az ombudsman úgy ítélte meg, hogy az Intézetben dohányzózárkák kialakítása nem volt megengedhető. Ezért felvetette a nemdohányzók védelméről szóló törvény módosításának szükségességét azzal a céllal, hogy az Intézetben ne legyen lehetséges a zárkában dohányzás. Megállapította azt is, hogy a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében a fogvatartottak részére dohányzó zárkák kijelölése, illetve az abban való elhelyezés, önmagában a fiatalkorú fogvatartottak dohányzásának engedélyezése visszásságot okozott a jogállamiság és az abból fakadó jogbiztonság követelményével, a gyermek védelméhez, valamint az egészséghez való joggal összefüggésben.

2. Tényállás és megállapítások

A látogatás első napján, 2015. március 24-én 762 fogvatartott – ebből 158 fiatalkorú, 604 nagykorú –, a második napon, 2015. március 25-én 761 fogvatartott – ebből 158 fiatalkorú, 603 nagykorú – tartózkodott az Intézetben, amely 94,3%-os telítettséget jelentett. Ez az adat a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható átlagosan mintegy 145%-os telítettséghez képest alacsonynak mondható.

⁴ Ld. az AJB-2323/2012. számú jelentést.

Az Intézet által rendelkezésre bocsátott adatok szerint a fiatalok fogvatartottak elhelyezésére szolgáló helyiségekben a telítettségi mutató mindössze 72,8%-os volt. Az Intézet teljes befogadóképessége 807 fő.

Ugyanakkor említést érdemel, hogy az Intézet neve – Fiatalok Büntetés-végrehajtási Intézete – ellentmond az ott elhelyezett fogvatartotti összetételnek, hiszen jóval több a nagykorú fogvatartott, mint a fiatalok. A fiatalok fogvatartottak létszáma az összlétszámnak alig ötöde. Mindez ugyan közvetlenül nem hozható összefüggésbe alapvető jogsérellemmel, de megfontolandó olyan lépések megtétele, melyek biztosíthatnák, hogy az Intézetben – nevének megfelelően – ne nagykorú fogvatartottak tartózkodjanak jelentős többségében, hanem valóban fiatalok.

Ennek indoka, hogy a fiatalok fogvatartottakat 2-11 fős zárkákban helyezik el, az egy főre eső bruttó férőhely minden zárkában 4-5 m². Ha a nagykorú fogvatartottak számára fenntartott férőhelyből felszabadulna mintegy 200, azzal csökkenteni lehetne az egy zárkában elhelyezett fiatalok fogvatartottak számát. Ez hatékonyan hozzájárulhatna a fogvatartottak közötti erőszakot megelőzéséhez.

Az Intézet területén működő „K” körleten – ahol a HIV pozitív fogvatartottakat helyezik el – 17 fő tartózkodott a látogatás idején, akik közül egy személy a betegség végstádiumában volt. Az Intézetben egy személyt katonai bűncselekmény miatt őriztek. E személyek fogva tartási körülményeire a vizsgálat nem terjedt ki.

A látogatás időpontjában az Intézet fogdakörletén 16 személy volt elkülönítve.

2.1. Elhelyezési körülmények

A látogatás célja elsősorban a fiatalok fogvatartottak elhelyezési körülményeinek az áttekintése volt, amely nagy részben a „B” körleten valósul meg.

Az épület földszintjén helyezkedik el a fogdakörlet, illetve egy nevelési csoport. Az első emeleten található a speciális részlegek, valamint az előzetes letartóztatottak és a nem jogerős fogvatartottak körletei. A második emeleten általánosabb működésű nevelési csoportok körletei vannak.

Az építészeti sajátosságoknak és rezsimszabályoknak köszönhetően a szinteken „szektorrendszer” alakították ki, ami azt jelenti, hogy a különböző rezsimű körletrészeket rácsos ajtók választják el. A rácsos ajtók a látogatás időpontjában vegyesen voltak nyitott, illetve zárt állapotban. A rácsos ajtók nem a folyosó közepén találhatóak, azokat egyik esetben jobboldalra, másik esetben baloldalra szerelték.

Az a körülmény, hogy az ajtók ellentétes oldalon találhatóak, jelentősen megnehezíti a körletfelügyelők munkáját, a fogvatartottak mindennapi tevékenységének figyelemmel kísérését, különösen a fogvatartottak közötti erőszak megfigyelését és megakadályozását. Az ajtók nyitása-zárása, és az egyik oldalról a másikra cikázás ugyanis jelentősen lelassítja a körletfelügyelő szektorok közötti közlekedését.

A „B” körlet földszintjén lévő zárkákban a padlózatot helyreállították, míg az épület többi szintjén az rendkívül elhanyagolt állapotban volt. Az ablakok közti résben a dohányzási tilalom ellenére, egyes helyeken elnyomott cigarettacsikkeket lehetett látni. A zárkákban a vizesblokkok állapota megviselt és szennyezett volt. Több helyen a WC-hez tartozó vízvezeték mentén hiányzott a burkolat, ami balesetveszélyes lehet. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a földszinten és az első emeleten található közösségi helyiségek tiszták, napfényesek és rendezettek voltak.

A megtekintett zárkákban az emeletes ágyak mellett több egyszintes ágy is volt, ezáltal nagyobb lég- és mozgástér jutott egy-egy fogvatartottra. Az emeletes ágyak számának csökkentése fontos, mivel az alsó ágy birtoklása – az interjúk alapján – egyértelműen olyan érték, amiért a fogvatartottak küzdenek.

Fogdakörlet

Az Intézet „B” épületének földszintjén található a fogdakörlet, ahol a fogvatartottak a biztonsági vagy fegyelmi elkülönítésüket töltik. A látogatás mindkét napján a 27 fogdahelyiségből 16-ban tartózkodott fogvatartott. A delegáció tagjai a fogdán tartózkodó összes fiatalkorú fogvatartottal készítettek interjút, valamint bizalmas beszélgetést folytattak az ott elhelyezett nagykorú fogvatartottak többségével is.

A látogatás során végzett mérések eredménye szerint a zárkák alapterülete (bútorzattal együtt) 3,6 m x 1,6 m, azaz 5,76 m², a belmagasság 2,9 m, így a légtér 16,74 m³. *A zárkák mérete, bútorzat nélküli mozgástere tehát nem érte el a hat négyzetmétert.* A fogdahelyiségek gyengén voltak megvilágítva. A helyiségek egy része kicsi, kb. 0,5 m x 0,5 m méretű ablakkal rendelkezett, amelyet a fogvatartottak maguktól nem tudtak kinyitni. A beáramló fény éppen alkalmas volt az olvasásra, azonban feltételezhető, hogy rossz, borult időben a zárkán lehetetlen az olvasás. Ennek orvoslására a folyosóról fel lehet kapcsolni a zárkában a világítást, de ez a fény sem bizonyult elegendőnek. A zárkák másik részében kicsivel nagyobb ablak volt, amelynél éppen az okozott problémát, hogy nem lehetett egészen bezárni, így folyamatosan áramlott be kintől a hideg, ezért a fogvatartottak huzatban voltak.

Több fogdahelyiségben rendkívüli pára uralkodott a szellőzés hiánya miatt. A fogvatartottak arról számoltak be, ha kinyitattják az ablakokat, fáznak, ha pedig az ablakok be vannak csukva, megszűnik a szellőzés. Többen panaszkodtak arra, hogy úgy érzik, hogy megfulladnak, mert nincs elegendő levegőjük. A zárkák nem voltak ellátva vészjelzővel. A fogdahelyiségekben a rendkívül leromlott állapotú WC-ken nem volt tető, több helyen a WC kagyló csak egy betontömb volt, amit ürülék és más testvéladék borított. A WC-k felett a falból balesetveszélyes csaptelepek álltak ki. Ezek szolgáltak a mosakodásra és a fogvatartottak által végzett kézi mosásra is. A csapokból csak hidegvíz folyt. Néhány kivételtől eltekintve a csap megnyitásával a víz a WC-be csorgott, azaz a fogvatartottaknak közvetlenül ott kellett mosakodniuk és fogat mosniuk, ahol a biológiai szükségleteiket végezték. Ahol volt elkülönített mosdó, az olyan éles szegélyű fémből készült, ami balesetveszélyes. A mosdó nélküli zárkában a mosás lehetetlen volt anélkül, hogy a zárkának mintegy a felét el ne árasztotta volna a víz. A fogdakörlet zárkáinak falai is rendkívül leromlott állapotban voltak. A falakon olvasható firók („volt füvem, mindenem, így bírni lehet a fogdát”) szerint a fogdában kábítószer fogyasztása lehetséges. Az ajtókon olyan fogvatartottak nevei szerepeltek, akik korábban a fogdán tartózkodtak. Szinte minden fogdaajtón karcolás is látható volt, ami arra utalt, hogy a kifejezetten szuicid veszélyeztetettségű helyzetben a fogvatartottaknál sérülés okozására alkalmas tárgyak is lehettek. Több helyiségben a falakon és a mennyezeten testvéladék nyomait lehetett látni. Néhány fogdahelyiségben a berendezési tárgyak élesek, hegyesek, kiállóak, azaz baleset- és életveszélyes állapotban voltak. A közös fürdőhelyiségben található tükör sarka – balesetveszélyes módon – le volt törve, és a falnak volt támasztva. Több fogvatartott panaszkodott arról, hogy a fogdahelyiségben poloskák és csótányok tanyáznak, ha a villanyt lekapcsolják, előjönnek, felmászhatnak a falra, az ágyra, ami szinte lehetetlenné teszi az éjszakai pihenést. A csótányok jelenlétét a látogatás résztvevőinek személyes megfigyelése és fénykép is igazolta.

Az IM rendelet 121. § (1) bekezdése értelmében a zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy *minden elítélte hat köbméter légtér, és férfi elítélte esetén legalább három négyzetméter, női elítélte és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér* jusson. A 121. § (2) bekezdése szerint a mozgástér meghatározása szempontjából a zárka, vagy a lakóhelyiség alapterületéből az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni. A 121. § (3) bekezdés értelmében pedig *egyéni elhelyezés* esetén a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kell érnie a *hat négyzetmétert*.

A CPT 21. általános jelentésének⁵ 58. pontja határozza meg a *magánzárka tárgyi feltételeit*. Ennek értelmében a magánzárkák ugyanazon minimumszabályoknak kell megfelelniük, mint amelyek a többi körletre érvényesek. Megfelelő méretűnek kell lenniük, elegendő természetes fénynek kell bejutnia, valamint mesterséges megvilágítással is kell rendelkezniük. Az elegendő fény azt jelenti, hogy a természetes fény vagy mesterséges megvilágítás mellett olvasni lehessen. Ezen túlmenően a magánzárka megfelelő fűtése és szellőzése is követelmény. A CPT előírás szerint a magánzárkában olyan eszköz elhelyezése is szükséges, amely lehetővé teszi az őrszemélyzettel való kommunikációt. Biztosítani kell továbbá, hogy a fogvatartottak természetes szükségleteiket bármikor kulturált körülmények között elvégezhessék, valamint azt, hogy zuhanyozásra legalább olyan gyakorisággal kerüljön sor, mint a normál rezsimben fogvatartottak esetében.

Ugyanezen jelentés 59. pontja szerint a CPT küldöttségek sok esetben szembesülnek azzal, hogy a magánzárkára vonatkozó alapkövetelmények közül egy vagy több nem teljesül. A magánzárkák gyakran az alagsorban találhatóak, méretük túl kicsi – mindössze 3-4 m² alapterületűek. *A CPT hangsúlyozza, hogy minden 6 m²-nél kisebb alapterületű zárkát alkalmatlannak kell nyilvánítani fogvatartottak elhelyezésére.*

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) a *Peers kontra Görögország ügyben*⁶ az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének sérelmét állapította meg a fogvatartási körülményekre tekintettel. Az EJEB kiemelte, hogy embertelen vagy megalázó bánásmódot valósítanak meg azon körülmények, hogy a kérelmező egy másik fogvatartottal közösen volt kénytelen használni a nyitott WC-t – amely gyakran működésképtelen volt –, valamint az, hogy a zárkába kevés természetes fény jutott és nem volt biztosított a szellőzés.

A fogvatartási helyek körülményeivel kapcsolatban ki kell térni az Európai Börtön szabályokra is. A 18.1. pont értelmében a fogvatartási helyeknek, különösen azoknak, amelyek a fogvatartottak éjszakai lakhelyeül szolgálnak, meg kell felelniük az emberi méltóság és amennyire lehetséges, a magánszféra támasztotta követelményeknek, figyelemmel az éghajlati feltételekre, eleget kell tenniük az egészség, a higiénia területén – különösen az alapterületre, a légtérre, a megvilágításra, a fűtésre és a szellőzésre – előírt minimális feltételeknek. A 18.2. pont szerint minden olyan épületben, amelynek rendeltetése az, hogy ott fogvatartottak éljenek, dolgozzanak vagy összegyűljenek:

- a) az ablakoknak kellően nagyoknak kell lenniük ahhoz, hogy a fogvatartottak természetes fénynél, rendes körülmények között olvashassanak, dolgozhassanak és a friss levegő beáramolhasson, kivéve, ha van megfelelő légkondicionáló rendszer; [...]
- c) a riasztórendszernek lehetővé kell tennie a fogvatartottak számára, hogy azonnal kapcsolatba léphessenek a személyi állománnyal.

Előzőekre tekintettel az NMM megállapította, hogy az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott, az embertelen bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot okoz, hogy az Intézet fogda körleten található zárkáinak mozgástere nem éri el az IM rendelet 121. §-ában, valamint a CPT 21. általános jelentésének 59. pontjában meghatározott nagyságot.

Az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott, az embertelen bánásmód tilalmával, valamint a XX. cikk (1) bekezdésében meghatározott testi és lelki egészséghez való joggal összefüggő visszásságot idéz elő az, hogy a fogdahelyiség zárkáinak szellőzése, szigetelése nem megfelelő, valamint az észlelt fényviszonyok mellett nehéz az olvasás.

Az NMM szerint célszerű lenne a fogdahelyiségekben jelzőberendezés felszerelése, mivel az ott elhelyezett fogvatartottak csak kiabálással tudnak a személyi állomány tagjaival kommunikálni, amely nem felel meg a CPT jelentés 58. pontjában foglaltaknak.

⁵ 21st General Report [CPT/Inf (2011) 28].

⁶ *Peers v. Greece*, no. 28524/95, ECHR 2001.

A fogdahelyiség alkalmazásával és a magánelzárás végrehajtásával kapcsolatban az NMM a következőkre hívja fel a figyelmet. A Havannai Szabályok 67. pontja értelmében a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot jelentő valamennyi fegyelmezési eszközt szigorúan meg kell tiltani, ide értve a testi fenyegetést, a sötétzárkában való elhelyezést, a folyamatosan zárt helyiséget vagy magánzárkát, illetve bármely más büntetést, amely veszélyezteti az érintett fiatalkorú fizikai vagy mentális egészségét.

Juan E. Méndez, az ENSZ kínzás elleni küzdelemmel foglalkozó különleges jelentéstevője az A/HRC/28/68. számú jelentésének⁷ 44. bekezdésében kifejtette, hogy számos államban még mindig alkalmaznak a magánzárkát gyermekek esetében fegyelmezési vagy „védő” eszközként. A nemzeti jogforrások sokszor megengedő szabályokat rögzítenek a gyermekek magánzárkában való elhelyezésére vonatkozóan. A megengedett időkeret és a gyakorlat napok vagy akár hónapok között ingadozhat. A Kínzás Elleni Bizottsággal, az SPT-vel és a Gyermejközi Bizottsággal egyetértésben a speciális jelentéstevő álláspontja szerint a magánzárka alkalmazása – bármilyen időtartamra – gyermekek esetében kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot, mi több, kínzást valósít meg.⁸ Méndez a jelentés 86. pont c) alpontjában ajánlásként felhívja az államokat, hogy lássák el a szabadságuktól megfosztott gyermekeket megfelelő táplálékkal, egészségügyi és más alapvető szolgáltatásokkal, ide értve a természetes fényhez és megfelelő szellőzéshez, a higiénikus és magánszférát tiszteletben tartó tisztálkodó és mosdóhelyiségekhez való hozzáférést, valamint az elsősorban egyéni hálószobákban történő elhelyezést. A jelentéstevő a jelentés 86. pont d) alpontjában felhívja az államokat arra, hogy tiltsák meg a magánzárka bármilyen időtartamra és célból való alkalmazását.

A Havannai Szabályokból, valamint Méndez jelentéséből kitűnik, hogy a magánzárka alkalmazása kerülendő, az legfeljebb *ultima ratio* jelleggel merülhet fel. A fiatalkorúak életkori sajátosságaira figyelemmel előnyben kell részesíteni az olyan nevelési (büntetési) módszereket, amelyek nem rekesztik ki őket a közösségből és elősegítik a társadalomba való visszailleszkedésüket.

Szállítózárlka

A látogatás kiterjedt a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházának (a továbbiakban: Kórház) épületében található szállítózárlkákra („csurma”) is. Az épületnek ez a része az Intézethez tartozik, rácsos ajtóval van elzárva a Kórháztól. Ide érkeznek az ország bv. intézeteiből azok a fogvatartottak, akiket később az Intézetben vagy a Kórházban helyeznek el. A kórházi ellátásra érkező fogvatartottak itt kapják meg a barna színű formaruhát is, amit a Kórházban való tartózkodásuk ideje alatt kell viselniük. Az ide szállítottak létszáma naponta változó. Van olyan nap, amikor nem kerül ide senki, de – a személyzet elmondása szerint – van, amikor akár 80 fogvatartottat is fogadnak.

A „csurmán” mind a négy zárlkában voltak fogvatartottak a látogatás idején. Az egyik zárlka alapterülete 11,5 m² volt, és 16 személy tartózkodott benne, ez 0,72 m²/fő mozgásteret jelentett. A zárlkában található WC kb. 1 m²-t foglalt el. Egy másik zárlkában szintén ilyen tömeg volt. A harmadik zárlkában 3 nő tartózkodott, míg a negyedik zárlkában mindössze egy felnőtt korú férfi volt elhelyezve.

A zárlkákban a dohányzás tilalma ellenére többen cigarettáztak. A meglátogatott és lemért alapterületű helyiségnek nem volt jó a szellőzése, a zárlkában megállt a füst. A helyiség koszos volt, a falakat falfirkák „díszítették”. Néhány fogvatartott a betonból készült padokon ült, a többieknek pedig állniuk kellett a helyhiány miatt. A látogatás idején a 11,5 m²-es zárlkában beteg emberek, idősek és a fiatalabb fogvatartottak is voltak.

⁷ Juan E. Méndez: Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 5 March 2015, A/HRC/28/68.

⁸ Ld. az A/66/268. számú jelentés 77. és 86. pontjait, valamint az A/68/295. számú jelentés 61. pontját.

A személyi állomány elmondása szerint a fogvatartottak legfeljebb öt óra tartamot töltenek ilyen körülmények között. A „csurma” helyiségei nem minősíthetők tipikus zárkának, mivel a fogvatartottak nem éjszakáznak ott, azonban órákon át várakoznak egészségtelen körülmények között, és gyakran ki vannak téve a fogvatartottak közötti erőszaknak („lehúzás”, rablás, fenyegetés, megalázás, zsarolás).

A „csurma” kisebb helyisége ajtaján „VIP” felirat volt. Ugyan minden fogvatartott egyenlő bánásmódra jogosult, de nem kifogásolható, ha a fogvatartott – például tanúvédelmi okokból – elkülönítendő a többiektől. A „VIP” címke használata azonban megalázza az elkülönítendő személyt és a többi fogvatartottat is, valamint azt a gyanút is keltheti, hogy a jobb körülmények megvásárolhatók.

Az EJEB több ügyben is foglalkozott a fogvatartási helyek állapotával és a zárkák túlszűfoaltságával. A *Kalashnikov kontra Oroszország ügyben*⁹ a kérelmező mintegy öt évet töltött előzetes letartóztatásban. A fogva tartás körülményeit sérelmezte, különösen azt, hogy a 17 m²-es zárkában 24 fogvatartottat helyeztek el, amely túlszűfoaltságot eredményezett. A zárkatársai kemény dohányosok voltak, a kérelmező ezáltal passzív dohányossá vált. Alvási nehézségei is akadtak, mivel a TV-t és a világítást sosem kapcsolták le a zárkában. A higiéniai állapotok is erősen kifogásolhatók voltak: csótányok és hangyák lepték el a zárkát. Mindezeket túl különböző bőrbetegségeket és gombás fertőzéseket kapott el. Az EJEB ítéletében kimondta, hogy ezek a fogvatartási körülmények elérik a megalázó bánásmód szintjét, így megalapozott az Egyezmény 3. cikkének sérelme.

A *Varga és mások kontra Magyarország ügy*¹⁰ középpontjában – többek között – a magyarországi fogvatartási helyek túlszűfoaltsága állt. A kérelmezők a fogvatartási helyeken tapasztalható embertelen és megalázó bánásmódot sérelmezték, továbbá azt, hogy nem állt rendelkezésükre hatékony jogorvoslati eljárás, amelynek keretében a fogvatartási körülményeket kifogásolhatták volna. A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 3. cikkét sértik a következő körülmények, mivel elérik a megalázó bánásmódot: a hat fogvatartott rendelkezésére álló szűkös mozgástér mérete, a privát szféra hiánya a közös, nem leválasztott illemhely miatt, a nem megfelelő alvóhelyek, az élősködők fertőzése, az elégtelen szellőzés, továbbá a korlátozott tisztálkodási lehetőségek.

Az NMM megállapította, hogy az *Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott, az embertelen bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot okoz, ha a „csurmán” – még ha rövid ideig is – nagyszámú fogvatartottat helyeznek el, sokaknak nem jut ülőhely, valamint nem oldható meg a nemdohányzók és dohányzók elkülönítése.*

2.2. Rossz bánásmód

A fogvatartottak több alkalommal és egybehangzóan állították, hogy a személyzet tiszthelyettesi állománya testileg bántalmazza őket hátra mért ütések, „tockosok” és „gyomrosok”, ököllel mért ütések, pofonok, valamint rúgások formájában. A testi bántalmazásnak gyakran az okát sem érzékelik, leginkább a rendreutasítás a szerepük, de rasszista megnyilvánulások kíséretében is előfordulnak. Az is jellemző, hogy a személyzet tagjai a körletre kerüléskor – a fogvatartottak állítása szerint – „csak a miheztartás végett” adnak egy-két pofont, „hátast”, „gyomrost” a frissen érkezőknek. Az erről beszámoló fogvatartott négy „gyomrost” és két „hátast” kapott. Elmondta azt is, hogy „a személyzet tagjai amúgy általában nem szeretik, ha egy rab megőrzi a méltóságát”.

Egy fogvatartott elmondása szerint az őrszemélyzet tagjai kézzel verték olyan módon – a bántalmazott személy testén nyugvó egyik kezüket ütötték a másik kezükkel –, hogy a bántalmazásnak ne maradjon külsérelmi nyoma. A bántalmazás közben a személyzet több tagja is rasszista megnyilvánulásokkal illette őt.

⁹ *Kalashnikov v. Russia*, no. 47095/99, ECHR 2002-VI.

¹⁰ *Varga and Others v. Hungary*, nos. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, and 64586/13, ECHR 2015.

Ugyanez a fogvatartott azt is állította, hogy az intézet egészségügyi személyzetének egyik tagja dühében fojtogatta őt, valamint durván és rasszista módon beszélt vele. Az egészségügyi személyzet tagjának ezt az eljárását több fogvatartott is megerősítette, valamint többen állították, hogy ugyanaz a személy „fogdával fenyegette” őket (ti. kilátásba helyezte, hogy fegyelmi eljárást indíttat ellenük, aminek feltételezhetően magánelzárás lesz az eredménye) csak azért, mert az egészségügyi panaszukkal hozzá fordultak.

Volt olyan fogvatartott, aki szerint az egyik tisztasági szemle során kisebb szemetet nem szedett fel, emiatt az őrszemélyzet egyik tagja hátba verte, valamint pofon vágta. Az ilyen jellegű cselekmények a fogvatartott szerint a reintegrációs tisztek jelenlétében is megtörténnek. Más fogvatartott is megerősítette, hogy a tisztasági szemle során testi fenyegetési módszereket alkalmaznak az állomány tagjai.

Néhány fogvatartott jelezte, hogy az örök olyan helyiségekben bántják őket, ahol nincs kamera, például a fürdőben. Egyes fogvatartottak szerint a személyzet olykor szándékosan kötekedik velük. Ha fizikai bántalmazás éppen nem is fordul elő, akkor is sok a fogvatartottakkal szembeni indulat.

A CPT 24. általános jelentésének¹¹ 126. pontjában rámutat arra, hogy nem ritka, hogy a meglátogatott intézményekben a személyzet nevelő célzatú pofonokkal vagy testi fenyegetéssel bünteti a rossz magaviseletű fiatalkorúakat. A testi fenyegetés bármely formája a rossz bánásmód tilalmába ütközik, ezért azt szigorúan meg kell tiltani.

A bv. szervezet személyi állománya részére szolgálatban tanúsítandó magatartási normák tekintetében egyébként a Büntetés-végrehajtási Szervezet Etikai Kódexe iránymutatást ad. A fogvatartottakkal szembeni magatartással kapcsolatban az alábbiakat tartalmazza:

Minden fogva tartással kapcsolatos tevékenységet az egyéni emberi értékek tiszteletben tartása, a fogvatartottak nemzeti vagy nemzetközi jogszabályokban rögzített jogai biztosításával kell végrehajtani. A végrehajtásban közreműködő személyzet, munkáját köteles befolyástól mentesen, pártatlanul végezni. A személyi állomány tagjainak tartózkodniuk kell bármilyen erőszakos, fizikai, vagy mentális visszaéléstől az általuk felügyelt fogvatartottakkal szemben, és minden rendelkezésükre álló eszközzel meg kell akadályozniuk, hogy mások ilyen magatartást tanúsítsanak. Tartózkodniuk kell továbbá mindennemű megkülönböztetéstől a munkájuk végrehajtása során, és minden rendelkezésre álló eszközzel meg kell akadályozniuk, hogy más személyek a diszkrimináció eszközével élhessenek. A személyi állomány fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó tagjainak szakmai kötelessége mellett etikai felelőssége, hogy tájékoztassa a fogvatartottakat a kötelezettségeikről és jogaikról, az azokkal való visszaélés lehetséges következményeiről.

Az Intézetben számos kamerát (CCTV) helyeztek el, ugyanakkor a rögzített képanyagot – a személyi állomány több tagja szerint – csupán pár hónapig őrzik meg. A rögzített képek megőrzésének fontos, releváns célja van, hiszen a kamera a személyzet tagjait és a fogvatartottakat is visszatartja az erőszaktól. A képanyag törlése viszont az utólagos vizsgálatot lehetetlenné teszi, a megalázó, kifogásolható bánásmód megelőzését nem szolgálja.

Mindezekre tekintettel az NMM megállapítja, hogy a fogvatartottak beszámolója alapján a személyi állomány általi bántalmazás miatt felmerül az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott kínzás, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmával összefüggő visszásság lehetősége.

Fogvatartottak közötti erőszak

Az alábbiakban leírt megfigyelésekről az Intézet végrehajtó állományának (közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó személyzet: körletfelügyelők, reintegrációs tisztek stb.), valamint az Intézet vezetésének is tudomása van.

¹¹ 24th General Report [CPT/Inf (2015) 1].

A látogatás előtti időszakban számos esetben voltak felelősségre fogvatartottakat hasonló cselekmények elkövetéséért, azonban azt a személyzet is tudja és belátja, hogy számos cselekményre hivatalosan nem derül fény, avagy a hivatalosan feltárt jelenségek csak a jéghegy csúcsát képezik. A többi cselekményről a személyzet tud, azonban nem tesz lépéseket a megakadályozásuk érdekében.

Több fogvatartott egybehangzóan számolt be arról, hogy fogvatartott társaiktól szenvedtek el fizikai és/vagy szexuális bántalmazást.¹² Az interjúk szerint az ilyen típusú bántalmazásoknak beavatási jellegük van, azaz például az újonnan zárkába érkező személynek ki kell állnia valaki ellen, a saját biztonsága érdekében. Ez azt jelenti, hogy verekedni kell, ahogyan a fogvatartottak fogalmaztak: „ütni kell magukért”. Ez alapján dől el, ki hová kerül a börtönhierarchiában. Ha az áldozat nem vállalja a verekedést, a zárka többi tagja folyamatosan megalázza és különböző feladatok elvégzésére kényszeríti (például mosás, ételhordás, takarítás, pakolás, másik helyett verekedés), ő lesz a „csicska”. Többek szerint az első fél év a kritikus, körülbelül ennyi ideig tart, amíg kivívják a helyüket társaik között. Az is elhangzott, hogy nem egy az egy ellen folyik a küzdelem, hanem egy egész zárka támadja a már áldozati szerepbe csúszott fogvatartottat. Olykor azonban az is előfordul, hogy egy-egy nagyobb tekintélyű fogvatartott megvédi a kiszolgáltatottabbat (pl. a fiatalabbat, gyengébbet).

A fogvatartottak elmondták azt is, hogy a reintegrációs tiszteknek az erőszak tényéről nem célszerű beszámolni, mert a személyes információ kiadása („vamzerkodás”) ismételt fenyegetést és tettelegességet von maga után. Ugyanakkor volt, aki állította, hogy az őrszemélyzet is tud ezekről a harcokról, de eltűrik és elnézik a kialakult helyzetet, mert ők is tudják „milyen farkastörvények vannak itt”. A legkritikább esetben fordul csak elő, hogy a személyzet szót emel például a „csicskáztatásért”.

Különösen rossz helyzetben van az, akit a személyzet tagjai nem kedvelnek, mert ő nem ritkán – egyfajta hallgatólagos megegyezés alapján – a fogvatartott társak prédájává válhat. A fogvatartottak egymás között „vérszívóknak” hívják az erőszakot, sanyargatást és fenyegetést elkövető társaikat. De elképzelhető, hogy a sanyargatott személy kényszerül eltűrni a szexuális erőszakot is. Ilyen esetben egy megkérdozett fogvatartott inkább búcsúlevelet írna, nem bírna ezzel a bélyeggel tovább élni. Több fogvatartott szerint azért követnek el olyan sokan önkárosítást (például falcolást, nyelést, önégetést), mert ez az egyetlen menekülési lehetőség a sanyargató közegekből.

Több fogvatartott is említette, hogy ha nem is történik fizikai vagy szexuális erőszak, előfordulhat, hogy az egymással konfliktusban álló fogvatartottak ún. „megcsinálják egymást”. A szóhasználat itt nem csak a szexuális abúzusra, hanem egyéb zaklató jellegű magatartásmintákra is utal (például egymás kedvezményeinek elvetetése, a fogvatartott társ személyzet előtti rossz színben való feltüntetése, a szabálytalanságok és szabályszegések másra kenése stb.).

Egy fogvatartott szerint a fiatalokú fogvatartotról azonnal meg lehet állapítani, ha szexuális vagy fizikai erőszak áldozata volt. Az áldozati sorsot csak úgy lehet elkerülni, ha a fogvatartott kitart maga mellett a többi fogvatartottal szemben. A zárkán belüli erőszak kiváltója lehet, ha valaki nem tudja, vagy nem akarja „támogatni a zárkát”, vagyis csomagjai tartalmát nem osztja meg a többiekkel. A „közösbe adás” sok zárkában annyira kötelező, hogy aki nem kap csomagot, annak a keresetéből vagy az ösztöndíjából vásárolnia kell és azzal járul hozzá a „közöshöz”.

Egy fogvatartott azt állította, hogy abból a helyzetből és automatikus forgatókönyvből, hogy valakit a zárkán szexuális erőszak ér, szinte lehetetlen kikerülni. Az első erőszakot újabb és újabb inzultusok követik.

¹² A „szexuális bántalmazás”, „szexuális erőszak” fogalmakat a jelentés pszichológiai értelemben használja, amely jogi értelemben kimerítheti a Btk. 196. §-a szerinti szexuális kényszerítés, 197. §-a szerinti szexuális erőszak, vagy akár a 205. §-a szerinti szeméremértés tényállását.

Ez a fogvatartott olyat is látott, hogy egy fogvatartott dohánytermékért cserébe szexuális szolgáltatást ajánlott fel több más fogvatartottnak, azaz megjelenik a prostitúció is a börtönkörülmények között. A fogvatartott becslése szerint tízből hat fiatalkorú a börtönbeli szexuális erőszak áldozata.

Egy fogvatartott elmondása szerint a zárkában található elkülönített WC-ben többen folyamatosan verték (pofozták fejre mért ütésekkel), és ha hangosan jelezte volna a fájdalmát, azt még nagyobb erejű fizikai bántalmazással torolták volna meg. Szintén ez a fogvatartott jegyezte meg, hogy egy fogvatartott társa arra akarta kényszeríteni, hogy orális módon elégítse ki. Az áldozattá vált fogvatartott az utolsó pillanatban tudta értesíteni a személyzetet a zárkában zajló abúzsról. Az egész erőszakfolyamat célja a szexuális abúzus volt. A külsérelmi nyomok keletkezését a bántalmazók úgy kerülték el, hogy a kezükre törölközőt kötöttek. Az ütések fejre és karra adták le, a combját rugdosták. A bántalmazók többségének hosszú ítélete van, nincs kockáztatni valója, így könnyebben követ el erőszakot.

Egy fogvatartott azt állította, hogy négy hónapig tartózkodott ugyanazzal a közösséggel egy zárkában, mely idő alatt több alkalommal elverték, valamint különböző mindennapi és megalázó munkálatok elvégzésére kényszerítették („csicskáztatás”). Beszámolt arról is, hogy a látogatás előtt körülbelül öt héttel, a zárkában található székekkel („stokival”) fejbe verték, és a fején nyílt seb keletkezett. Ennek a bántalmazásnak nem lett semmilyen következménye, mert a fogvatartott nem merte elmondani, hogy valójában mi történt. A szóban forgó esetet az egészségügyi nyilvántartás is alátámasztotta. A fogvatartott több orvosi és ápolói vizsgálaton vett részt, amelyek szerint a koponyáján, több helyen duzzanat és bevérzés volt. Az orvosi vizsgálatok az anamnézisben azt említik, hogy a fogvatartott leesett az ágyról. Az ápolói vizsgálat a státusznál rögzíti, hogy a fogvatartott mindkét karján karmolások láthatók. Ezzel azonban a további vizsgálatok nem foglalkoztak. A kórházi ambuláns lap a karon duzzanatot írt le.

Egy fogvatartott állítása szerint látta, hogy fogvatartott társát arra kényszerítették, hogy a falból kihúzott elektromos vezetékkel gyújtson rá cigarettára úgy, hogy közben egy vízzel teli lavórban áll. Azt is látta, hogy egyes fogvatartottakat egész nap ütöttek, valamint megalázó munkákra kényszerítették. A fogvatartott szerint, aki félelmet mutat, nem kerülheti el a zárkán az erőszakot. Néhány fogvatartott elismerte, hogy ő is megütötte már társát a zárkán belül. Az Intézet által rendelkezésre bocsátott fegyelmi határozatokból megállapítható, hogy a fogvatartottak társaikat rendszeresen bántalmazzák, ami fegyelmi vétségnek számít. A fegyelmi fenyítés jellemzően magánelzárás. A CPT a 11. általános jelentésének¹³ 28. pontjában kifejti, hogy az őrszemélyzet feladata kiterjed arra is, hogy megvédjék a fogvatartottakat egymástól.

A CPT tapasztalata szerint a fogvatartottak közötti erőszakos cselekmények rendszeresen előfordulnak minden börtönrendszerben. Előfordulásuk széles skálán jelenik meg: a zaklatás enyhe formáitól a nyílt megfélemlítésig és súlyos fizikai bántalmazásokig. Az Európai Börtön szabályok 52.2. pontja értelmében eljárásokat kell alkotni, amelyek biztosítják a fogvatartottak, a büntetés-végrehajtási intézetek személyi állománya és valamennyi látogató biztonságát, valamint az erőszakos cselekményeknek és egyéb, a biztonságot veszélyeztető eseményeknek a minimálisra csökkentését. Az 52.3. pont szerint minden lehetséges erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy lehetővé tegyék valamennyi fogvatartott számára a biztonságos és teljes értékű részvételt a napi tevékenységekben.

Juan E. Méndez, az ENSZ kínzás elleni küzdelemmel foglalkozó különleges jelentéstevője az A/HRC/28/68. számú jelentésének 76. pontjában kiemelte, hogy a jogszabályokkal szembekerülő gyermekeket kifejezetten a 18 év alattiak számára kialakított fogvatartási központokban kell tartani, nem börtön jellegű környezetet, továbbá szükségleteikre szabott rezsimeket, valamint a gyermekekkel való bánásmódra sajátosan

¹³ 11th General Report [CPT/Inf (2001) 16].

kiképzett személyzetet felkínálva. Kifejtette továbbá, hogy elsődlegesen az egyéni hálózobában történő elhelyezést kell biztosítani, és a nagyméretű hálóhelyiségek alkalmazását el kell kerülni.

Az EJEB a *Premiininy kontra Oroszország ügyben*¹⁴ az Egyezmény 3. cikkének sérelmét három ízben is megállapította. Egyrészt kimondta a hatóságok mulasztását, mivel nem tettek eleget azon kötelezettségüknek, hogy megfelelően biztosítsák a kérelmező fizikai és fiziológiai integritását, valamint jólétét. Másrészt megállapította, hogy a nyomozás eredménytelen volt a kérelmező állításaival kapcsolatban, melyek szerint rendszeresen bántalmazták őt más fogvatartottak. Harmadrészt kimondta a hatóságok mulasztását abban a tekintetben is, hogy nem tudták eredményesen kivizsgálni a kérelmező azon állítását, amely arra vonatkozott, hogy az örök bántalmazták őt.

A gyermekprostitúcióval összefüggésben az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a prostituálódott gyermeket gyakran nem áldozatként, hanem elkövetőként kezelik.¹⁵ A börtönkörülmények között – a rezsím sajátosságai és a fogvatartottak egymás és a személyzet iránt kiszolgáltatottsága miatt – különösen nagy lehet annak veszélye, hogy a prostituálódásra, üzletszerűségeen alapuló szexuális abúzusra látens módon kerül sor.

Az Intézet igazgatója *intézkedési tervet adott ki a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeinek megelőzése, visszaszorítása érdekében*. Az intézkedési terv alapján felvilágosító előadást kell tartani a „szexuális úton terjedő betegségek” tárgyában. A bv. lelkész biztosítja a fogvatartottak csoportos lelki gondozását. Ennek során szó esett a meglévő agresszió oldásáról, megelőzéséről. A VÉKA (Viselkedés, Életmód, Kábítószer, AIDS) Program keretein belül, a HIV vírusról és az AIDS betegségről felvilágosító programot tartottak. Ezek mellett a házirendet folyamatosan oktatják, különösen az elítélt jogi helyzete, valamint a fogvatartottak viselkedésének szabályai témakörökben. A Btk.-ban említett bűncselekményekre vonatkozó tényállásokat és a bűncselekmények jogkövetkezményeit is ismertetik.

Sportfoglalkozásokat szerveznek a fogvatartottak felesleges energiájának, feszültségének levezetése, a zárkán kívül töltött szabadidő növelése céljából a mentális és testi egészség megőrzésének jegyében.

Az intézkedési terv szerint biztonsági vizsgálatokat kell végrehajtani tervszerűen kijelölt zárkákban, a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeinek megelőzése, visszaszorítása érdekében. A napirendben meghatározott tisztasági szemlék végrehajtása során fokozott figyelmet fordítanak a külsérelmi nyomok ellenőrzésére a felsőt testen. Ellenőrizik az intézkedési tervben foglaltak végrehajtását, és az előző havi ellenőrzés tapasztalatairól írásban jelentést készítenek. Az ellenőrzések tapasztalatait osztályvezetői értekezlet keretében feldolgozzák. Az Intézet 2014. évi II. félévi munkatervében kiemelt feladatként rögzítette a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeinek megelőzésére, visszaszorítására vonatkozó főbb tárgykörben végrehajtott ellenőrzések, tapasztalatok eredményeire alapuló feladatokat.

Az NMM megállapította, hogy az intézkedési terv meghatározza a fogvatartottak közötti erőszak megakadályozásának, a probléma kezelésének főbb elemeit, ezért alapvető joggal összefüggő visszasság e tekintetben nem áll fenn. Mindazonáltal az NMM felhívta a figyelmet arra, hogy az intézkedési terv eredményességének mérése képezze részét a megelőzés folyamatának. Az NMM ugyanakkor hozzáteszi, hogy a fogvatartottak állításai arra engednek következtetni, hogy a fogvatartottak által egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények előfordulhatnak.

¹⁴ *Premiininy v. Russia*, no. 44973/04, ECHR 2011.

¹⁵ Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága a Magyarország által a Gyermekprostitúcióról szóló Fakultatív Jegyzőkönyv alapján készített időszakos jelentésre adott záró észrevételei. Elfogadva a Gyermekjogi Bizottság 1929. ülésén (2014. szeptember 10.-én) CRC/C/OPSC/HUN/CO/1 (2014. november 3.) 25. pont.

Amennyiben az Intézet vezetése és személyzete ilyen cselekményektől nem védi meg a fogvatartottakat, visszasságot idéz elő az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott kínzás, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmával, valamint az Alaptörvény IV. cikk (1) bekezdésében meghatározott személyi biztonsággal összefüggésben.

2.3. A személyi állomány és a fogvatartottak viszonya

Kommunikáció

A személyi állomány és a fogvatartottak közötti kommunikációról a fogvatartottakkal készített interjúk eltérő képet mutattak. A fogvatartottak túlnyomó többsége szerint az Intézetben dolgozó nevelők korrektek, és megfelelően beszélnek velük. A nevelőkhöz bármilyen kérdéssel fordulhatnak, és minden igyekezetükkel segítenek a fogvatartottaknak. Többen megfogalmazták, hogy bíznak a nevelőkben. Egy fogvatartott arról számolt be, hogy a fogdán lévő személyzet foglalkozik és törődik velük, azonban a körleten lévő reintegrációs tiszteket és felügyelőket nem érdekli a fogvatartottak helyzete.

Több fogvatartott jelezte, hogy az Intézet egészségügyi állományának egyik dolgozója megalázó módon beszél velük. Szintén több interjúból kiderült, hogy a személyzet gyakran „kutyának” szólítja a fogvatartottakat.

A CPT a 2. általános jelentésének¹⁶ 60. pontjában kifejtette, hogy a *személyek közötti kommunikációs képesség lényeges tényezője* kell, hogy legyen a büntetés-végrehajtási szervezetben dolgozó személyek *kiválasztásának*. A személyi állomány *kiképzése* során *jelentős hangsúlyt* kell fektetni az interperszonális kommunikációs készségek fejlesztésére. A CPT kiemelte, hogy ezen képesség alkalmas olyan helyzetek rendezésére, amelyek máskülönben erőszakba fordulnának, továbbá csökkentheti a feszültséget és javíthatja az életminőséget a rendőrségi és büntetés-végrehajtási intézetekben, amely minden érintett számára előnnyel jár.

A CPT 24. általános jelentésének¹⁷ 121. pontja szerint a büntetés-végrehajtási intézetek vezetőségének a felelőssége, hogy különleges elővigyázatossági intézkedéseket tegyen annak érdekében, hogy a fiatalkorúakat megvédje a bántalmazás összes formájától, beleértve a szexuális vagy bármely más típusú kizsákmányolást. A személyzeti állomány tagjainak észre kell venniük a bullying jeleit – ideértve a fizikai és szexuális bántalmazást, szóbeli sértést, zsarolást, és lopást –, továbbá megfelelően kell reagálniuk és proaktív magatartást kell tanúsítaniuk annak érdekében, hogy megelőzzék az effajta incidensek előfordulását.

Az NMM működésének egyik legfontosabb célja az erőszakos cselekmények bekövetkezésének megakadályozása, valamint az erőszakot elszenvedő áldozatok kiszűrése, biztonságos környezetbe helyezése. A fogvatartottakkal készített interjúkból és több CPT jelentésből is az tűnik ki, hogy a fogvatartottak egymás közötti, valamint a fogvatartottak és a bv. személyi állomány tagjai közötti erőszak – sajnálatos módon – létező jelenség. Az erőszakos cselekmények előfordulása változó, sok esetben nem bizonyítható a megtörténtük, mivel az érintettek nem tudnak ezekről, vagy nem akarnak tudomást venni róluk, félve a megtorlás következményeitől. *Az NMM ezért fontosnak tartja, hogy a bv. személyi állományának kiválasztási folyamatában kiemelt hangsúlyt kapjon az adott munkakörre pályázó személyi és pszichológiai alkalmasságának vizsgálata.*

Az Intézet igazgatója elmondta, hogy a munkaerő fluktuációja miatt gyakran nehéz a személyi állomány feltöltése, mivel a jelentkezők közül sokan alkalmatlannak bizonyulnak a pszichológiai alkalmassági teszten.

Néhány fogvatartott arról számolt be, hogy a kifüggesztett házirendekből számos oldal olvashatatlan. Ezt a látogatás tapasztalatai megerősítették.

¹⁶ 2nd General Report [CPT/Inf (92) 3].

¹⁷ 24th General Report [CPT/Inf (2015) 1].

A fogvatartottak elmondták azt is, hogy sok esetben amiatt kerülnek konfliktusba a személyi állomány tagjaival, mert a zárkarendet nem tartják be (például rosszul ágyaznak be vagy rosszul helyezik el a holmijukat a zárkában). A személyi állomány tagjai a kifüggesztett házirend áttanulmányozására (annak hiányára) felhívják ugyan a figyelmet, ennek azonban a fogvatartottak nem tudnak eleget tenni, ha a házirend több oldala olvashatatlan vagy nehezen olvasható.

A házirend – és annak mellékletét képező napirend – fontos eleme az Intézetben eltöltött időszaknak, ugyanis ez határozza meg a fogvatartottak jogait és kötelezettségeit. Ebből ismerhetik meg a fogvatartottak mindazon információkat, amelyek kijelölik a mindennapi tevékenységük kereteit. Ha a fogvatartottak nem tudnak megfelelően tájékozódni a kötelezettségeikről – a házirend olvashatatlan oldalai miatt –, könnyen adódhat konfliktushelyzet a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak között. *Ennek megelőzése érdekében – az NMM álláspontja szerint – a kifüggesztett házirendek olvashatóságát rendszeresen ellenőrizni kell, és szükség esetén gondoskodni kell a házirend teljes egészének jól olvashatóvá tételéről.*

Foglalkoztatás, létszámhiányból eredő gondok, kiegészítés

Az Intézetben fiatalkorú fogvatartottakkal hat nevelő és egy vezető nevelő foglalkozik. A B/2-es szinten három nevelő teljesít szolgálatot, a B/1-esen kettő, míg a B épület földszintjén egy. A B/1-es szinten dolgozó egyik nevelőnek a látogatás idején 59 fős nevelési csoportja volt, amibe beletartoztak az előzetes letartóztatottak, a nem jogerős ítélettel rendelkezők, a felkészítő csoportba tartozók, valamint a jogerős fogház fokozatúak.

A fogvatartottak beszámolója szerint akkor vehetnek részt sportfoglalkozáson, ha a nevelőnek van ideje, kedve őket elvinni. Belátható, hogy amennyiben egy nevelőre közel 60 személy jut, erre valóban kevés idő állhat rendelkezésére. Megjegyzendő továbbá, hogy kevés a fogvatartottak számára szervezett, tervezett egyéb foglalkoztatás is. Egy fogvatartott elmondta, hogy nincs igazán mit csinálni az Intézetben. A levegőre minden nap kimehetnek, sport heti egy-két alkalommal van az iskolai tornateremben vagy a nagypályán. Az egyéb foglalkozás azonban nagyon ritka.

Az Intézet igazgatója kifejtette, hogy a fogvatartottak részére labdarúgó-, kosárlabda- és asztalitenisz-bajnokságot, pályázatokat, versenyeket szerveznek, filmvetítést tartanak, különböző külső programokra viszik őket. A látogatás idején a faliújságon novellairó pályázatot és szavalóversenyt hirdettek. Térburkoló és kőműves-hidegburkoló képzés indítását tervezték azok számára, akik szakmát szeretnének tanulni.

A fiatalkorú fogvatartottak foglalkoztatása alapvető jelentősége, hogy a fogva tartás okozta, felgyülemlett energiát, feszültséget levezessék. Amint arra az Intézet igazgatója által kiadott, *a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeinek megelőzése, visszaszorítása érdekében tett intézkedési terv* 6. pontja is *helyesen rámutat*, a fogvatartottak zárkán kívül töltött szabadidejét növelni kell, hogy a sport- és más jellegű foglalkozásokon megőrizzék mentális és testi egészségüket.

Egy fogvatartotti interjúból kiderült, hogy a fiatalkorúakra különösen jellemző, hogy teljes mértékben institucionalizálódnak, gyakorlatilag a börtön lesz életük kerete, nem számolnak a majdani szabadulással. „Ezek a gyerekek elfelejtik a kinti életet.” A felnőttekre ez kevésbé jellemző, ők a börtönből kifelé gondolkodnak.

A fiatalkorúak számára rendkívül fontos a rendszeres testmozgás, különös tekintettel arra, hogy az Intézetben meglehetősen behatárolt a rendelkezésre álló mozgástér. A sportpálya használata csak megfelelő időjárás esetén biztosíthatja a napi – legalább egy óra – szabad levegőn tartózkodást. A kondicionáló termet még nem rendezték be, ezért az ügyészség felhívással fordult az Intézethez.

A kondicionáló terem hiánya miatt jóval kevesebb a testmozgási lehetőség. Az IM rendelet 127. § (1) bekezdés h) pontja szerint a bv. intézetben kondicionáló termet kell kialakítani. A Bvtv. 165. § (1) bekezdése értelmében az elítélt példamutató magatartásáért, a munkában elért eredményéért, a tanulásban tanúsított szorgalmáért, a közösség érdekében végzett tevékenységéért [...] jutalomban részesíthető. A jutalmak körébe tartozik a kondicionáló terem használatának díjmentes biztosítása. [Bvtv. 165. § (2) bekezdés b) pont] A kondicionáló terem hiánya miatt nem teljesül az IM rendelet hivatkozott rendelkezésében foglalt feltétel, valamint nem biztosítható a jutalom hivatkozott formája. A fiatalkorú fogvatartottak számára nagy motiváló hatást jelentene, ha jutalomként díjmentesen használhatnák a kondicionáló termet, különös tekintettel arra, hogy ezt egyébként csak díj ellenében – 800 Ft/fő/hó – tehetik meg. A kondicionáló terem felszerelésével csökkenne a tiltott testépítés („gyúrás a zárkán”).

Amíg térítésmentesen lehetett használni a kondicionáló termet, olyan fogvatartottak vették igénybe a szolgáltatást, akik a fogvatartotti belső hierarchia csúcsán álltak. A zárkán való „gyúrás”, „papucsozás”, „árnyékboks” és a hasonló jellegű tevékenységek önmagukban erősítik a fogvatartottak közötti erőszak veszélyét. A kondicionáló terem használati díjának bevezetésével ennek a kockázata még inkább nőtt. A jobb anyagi körülmények között élő, de gyengébb és elnyomott státuszú fogvatartottak nem élnek a fizetős „gyúrás” lehetőségével, mert tartanak a fogvatartott társaik megvetésétől és megtorlásától.

A CPT 2. általános jelentésének¹⁸ 48. pontja külön említi a szabadban történő testmozgást. Általánosan elfogadott az a nézet, hogy alapvető biztonsági eszközként a fogvatartottak minden nap legalább egy órát mozogjanak a szabadban (lehetőleg valamilyen szélesebb körű program részeként). A CPT kiemelte, hogy kivétel nélkül minden fogvatartottnak (azoknak is, akiket magánzárkába helyeztek) fel kell kínálni a napi szabadban való testmozgás lehetőségét. A CPT szerint az is magától értetődő, hogy a kültéri testmozgásra szolgáló létesítményeknek kellően tágasaknak kell lenniük, és amikor csak lehetséges, védelmet kell nyújtaniuk az időjárás kellemetlenségeivel szemben.

A fogvatartottakkal és az Intézet vezetőségével folytatott interjúk alapján nem lehet pontosan meghatározni, hogy hány fogvatartott veszi igénybe a meghirdetett foglalkozási lehetőségeket. A fogvatartottak közül sokan a foglalkoztatás hiányáról számoltak be, ugyanakkor az Intézet lehetőséget biztosít a zárkán kívüli idő eltöltésére.

Az NMM álláspontja szerint törekedni kell arra, hogy az Intézet a fogvatartottak minél szélesebb körét motiválja a különböző foglalkoztatásokon való részvételre. *A rendszeres testmozgás – így a kondicionáló terem hiánya is –, valamint a foglalkoztatások hiánya az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében meghatározott embertelen bánásmód tilalmával összefüggő visszasság lehetőségét veti fel.*

Az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése szerint minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Az NMM rámutat arra, hogy amennyiben nem biztosított a megfelelő idejű zárkán kívül töltött szabadidő, a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez való joga sérülhet, amely az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdésében meghatározott alapjoghoz kapcsolódó visszasságot idézhet elő.

A személyi állomány tagjainál a delegáció az általános PTSD tüneteket nem észlelte, azonban a börtönstresszre utaló jelek megjelentek. A *börtönstressz vezető tünetei* a következők voltak: jelentős mennyiségű kávé fogyasztása, rendszeres dohányzás, kevés sport, elhízás, a feszültség hazavitele, ízületi problémák, gyakori betegeskedés, a börtönélmények megoszthatatlansága, rossz álmok a börtönről, valamint a fogvatartottak vagy az áldozatok túlzott sajnálata.

¹⁸ 2nd General Report [CPT/Inf (92) 3]

A személyi állomány leterheltségét a túlszolgálat mennyisége tükrözi leginkább. Az Intézet vezetőinek tájékoztatása szerint 2015. január hónapban 4117 óra, február hónapban 4217 óra túlszolgálat keletkezett.

Az *Intézet 2015. évi oktatási terve* szerint a Pszichológiai Osztály több előadást is tart a személyi állomány részére. A képzések között megjelennek a stresszkezelő tréningen alkalmazott gyakorlatok és technikák; a kreatív terápiák alkalmazási lehetőségei a fogvatartottakkal való pszichológiai munka során; mentálhigiénés tanácsadás a személyi állománytagok részére; szociális készségfejlesztő terápiák alkalmazási lehetőségei.

Az NMM álláspontja szerint a személyi állomány tagjainak pszichológusok általi szupervíziója rendkívüli jelentőségű. Tekintettel arra, hogy a látogatás idején nem volt lehetőség interjút készíteni az Intézetben dolgozó pszichológusokkal a jelentés erre vonatkozó megállapítást nem tartalmaz.

Rasszizmus

A személyi állomány egyik tagja a látogatás idején is több alkalommal rasszista megjegyzéseket tett a fogvatartottakra: „kimész, ott sorakoznak a rabok, és teljes a sötétség, egy fehér arcot sem látsz...”.

Több fogvatartott állította, hogy a személyzet azért lép fel velük támadó jelleggel verbális és fizikai módon, mert cigányok. A cigány származásra utalást a személyzet gyakran verbalizálja is. Néhány fogvatartott jelezte az interjú során, hogy a börtönben nem lehet érvényesülni akkor, ha valaki nem roma. „A romáké a börtön”. Az Intézetben az etnikai eredetű feszültség nem csak a személyi állomány és a fogvatartottak között érzékelhető, hanem – igaz gyengébben – a fogvatartottak között is.

Néhány roma fogvatartott jelezte, hogy korábban másik büntetés-végrehajtási intézetben vagy rendőrségi eljárás során rasszizmust tapasztalt a hatóságok részéről. Egy fogvatartott közölte, hogy vele szemben a személyzet részéről előfordult kifejezetten a roma identitásával kapcsolatban az a megjegyzés, hogy „olyan bűnöző fejed van.”

A CPT a 24. általános jelentésének¹⁹ 97. pontjában kiemelte, hogy látogatásai során – figyelemmel a megelőzési célú működésére – elsősorban azokat a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúakat keresi, akiket rossz bánásmód ért. Sajnálatos módon a bv. intézetek személyzete által a fiatalkorúakkal szemben tanúsított szándékos rossz bánásmódot még nem sikerült teljesen felszámolni, és továbbra is valós aggodalomra ad okot számos európai országban. A CPT delegációk folyamatosan értesülnek hihető forrásból arról, hogy a fogvatartott fiatalkorúak rossz bánásmód áldozatai lettek. Az állítások gyakran rúgásokra, pofonokra, ütésekre vagy botütésekre vonatkoznak, amiket a letartóztatás idején (még azután is, hogy az érintett fiatalkorút elfogták), szállítás közben vagy a kihallgatás során szenvedtek el a fogvatartottak. Az sem ismeretlen jelenség, hogy a fiatalkorúak fenyegetés vagy szóbeli támadás áldozatai lesznek (beleértve a rasszista megnyilvánulásokat is) a büntetés-végrehajtási szervek eljárása során.

Az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében foglalt megalázó bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot okoz a személyi állomány tagjainak kijelentései, amelyek a fogvatartottak származására utalnak.

Szexizmus

A látogatás idején a személyi állomány egyik vezető beosztású tagja a nőekkel kapcsolatban becsmérlő, lealacsonyító módon vélekedett. Több esetben az állomány néhány tagja a pszichológusok személyét is hasonló összefüggésben említette. Az Intézetben csak női pszichológus dolgozik. A börtönben végzett pszichológiai munkának jelentős szerepe van a rossz bánásmód megelőzésében.

¹⁹ 24th General Report [CPT/Inf (2015) 1].

A nők becsmérése mögött az a vélekedés bújhat meg, hogy a pszichológiai munka túlzottan anyáskodó, a fogvatartott és a biztonsági személyzet közti szövetséget kereső tevékenység. Ez a gondolkodás elfogadhatatlan. *Az NMM megállapítja, hogy az Alaptörvény III. cikk (1) bekezdésében foglalt megalázó bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot idéz elő a személyi állomány tagjainak a fentiekben leírt viselkedése.*

2.4. Pszichológiai ellátás

Az Intézetben dolgozó négy pszichológus nem csak a fiatalkorú, hanem a felnőtt korú – a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházából érkező – fogvatartottak ellátásával is foglalkozik, amely a *pszichológusok jelentős leterheltségét* eredményezi. A pszichológusokkal a látogatás során nem készült interjú, mivel annak időpontjában továbbképzést tartottak a személyi állomány számára. A fogvatartottak nagyon elégedettek voltak a pszichológusok munkájával, jó tapasztalatokról számoltak be. A legtöbb megkérdezett fogvatartott elmondta, hogy jelzésre, kérésre a pszichológusok könnyen elérhetőek. Az alapvető jogok biztosa az AJB-2323/2012. számú jelentésében kifejtette, hogy a helyszíni ellenőrzés idején három pszichológus foglalkozott a fogvatartottakkal, ami kevés volt a fogvatartotti létszámhoz, közvetlenül veszélyeztetve a fogvatartottak, kiemelten a fiatalkorú fogvatartottak lelki egészségéhez való jogát.

A pszichológusok száma 2012-től ugyan egy fővel emelkedett – amely feltétlenül üdvözlendő előrelépés –, azonban az NMM álláspontja szerint az Intézetben dolgozó négy pszichológus sem elegendő ahhoz, hogy az összes fogvatartott lelki egészségéhez való joga maradéktalanul érvényesüljön. A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/44/2010. (VII. 14.) OP intézkedése szerint arra kell törekedni, hogy a pszichológusok legfeljebb 150-200, fiatalkorúak és a HIV-körleten lévők esetében 50-70 fogvatartott gondozását végezzék.

Mindezekre tekintettel az NMM megállapítja, hogy az Intézetben továbbra is kevés a pszichológusi státusz, ami közvetlenül veszélyezteteti a fogvatartottak egészségéhez való jogát.

Figyelemre méltó, hogy orvosi ellátásra is érkeztek olyan fogvatartottak, akiknek pszichológiai problémáik is voltak (például önkárosítás, bullying, nyugtalanság stb.). Az egészségügyi személyzet egybehangzóan úgy vélekedett az önkárosításról (például falcolás), hogy az figyelemfelkeltés. Egy fogvatartott elmondása szerint előfordul, hogy súlyosabb önkárosítás esetén az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetbe utalják az érintett személyt.²⁰ A börtönben az önkárosítás nem csupán figyelemfelkeltés lehet, hanem néha az életben maradás egyik eszköze is. Az önkárosító személy a szakirodalom szerint nem akar meghalni, hanem éppen ellenkezőleg, egy fenyegető közegben életben akar maradni.²¹ Ebből a szempontból kifejezetten fontos, hogy elsősorban a pszichológus foglalkozzon az önkárosítással, illetve az orvos az önkárosítót utalja a pszichológushoz. Az életben maradási és a halálvágy motívum közötti különbség a börtönközegben kifejezetten éles. *Az NMM álláspontja szerint kiemelkedően fontos, hogy a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó személyi állomány is belássa az öngyilkossági kísérlet és az önkárosítás közötti különbséget.*

2.5. Egészségügyi ellátás

Az Intézet egészségügyi osztályán egy fő férfi traumatológus, hat fő ápolónő 12 órás váltásban, valamint négy fő ápolónő 8 órában dolgozik. A személyzet szerint az optimális működéshez legalább 8 fő váltásban dolgozó ápolóra lenne szükség, indokolt lenne továbbá még egy orvosi státusz. A személyzet fontosnak tartaná, hogy férfi ápolók is dolgozzanak az Intézetben, tekintettel arra, hogy az egészségügyi osztályon az orvos kivételével mindenki nő.

²⁰ Ld. a fogvatartottak öngyilkossági kísérletei megelőzésének és kezelésének módszereiről szóló 11/2010. (III. 26.) IRM utasítás 13. pontját: „Amennyiben az öngyilkossági kísérletet elkövető fogvatartott öngyilkossági szándékáról nem mond le, sürgősségi ellátását követően – ha elmeállapotának vagy szervi-idegrendszeri megbetegedésének kivizsgálása céljából indokolt – orvosi beutalóval az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetbe, az elzárás intézkedés hatálya alatt állókat a területileg illetékes szakintézménybe kell utalni.”

²¹ Solomon, Y., & Farrand, J. (1996). "Why don't you do it properly?" Young women who self-injure. *Journal of Adolescence*, 19, 111-119.

Előfordulhat, hogy az Intézetben akár napi 50 fogvatartottat is meg kell vizsgálni. Ugyanakkor a betegforgalom nagy szórást mutat, mert olyan nap is van, amikor csak 15 fogvatartott érkezik vizsgálatra. Az orvos szerint átlagban napi mintegy 700 kliens egészségéért felel.

Az orvosi szobában a betegek kartonjait papírformátumban és elektronikusan is tárolják. A papírformátumú tárolás polcrendszeren valósul meg. Egyes aktákat azonban – kérés ellenére – nem tudtak megtalálni, de a konkrét esetet nyomon lehetett követni a számítógépen. Az egészségügyi személyzet szerint a számítógépek nagyon jó állapotban vannak, azonban a szoftver nem megfelelő. Panaszt fogalmaztak meg az adminisztrációs terhekkel kapcsolatban, ami az érdemi munkától veszi el az időt és energiát.

Az orvosi szoba mellett várakozó helyiségeket alakítottak ki. A helyiségek ajtaja a várakozás alatt zárva van, az elhelyezési körülmények megfelelők. Előfordulhat azonban, hogy fiatalok és felnőttek egyaránt várakoznak a folyosón az orvosi vizsgálatra.

A befogadási vizsgálat alkalmával megkérdezik, hogy van-e a fogvatartottnak panasa. Szemrevételezés alapján az orvos dönti el, hogy milyen vizsgálatok szükségesek egy-egy fogvatartott esetében. A külsérelmi nyomokat mindig rögzítik. Ezen kívül nyilatkozatot íratnak alá a fogvatartottal:

- öngyilkossági szándékáról (erről lemond – nem mond le);
- HIV fokozott kockázatáról szóló tájékoztatásról és a HIV szűrővizsgálat lehetőségéről (részt kíván venni – nem kíván részt venni);
- eltitkolt betegségről;
- a gyógyszer- és gyógyászati segédeszköz-ellátásról.

Röntgen és CT vizsgálatokat külkórházban végeznek, sérülés esetén mindig kéri a beteg röntgenvizsgálatát. A külsérelmi nyomok rögzítése négy lépcsős: először az ápoló írja le az esetet, aztán az intézet orvosa, majd a Bv. Központi Kórházának orvosa, végül a külkórház. Előfordult olyan is, hogy a fogvatartottak szexuális erőszakból eredő végbélrepedéssel érkeztek az orvoshoz. Ezeket a betegeket a személyzet állítása szerint faggatni kellett, mert nem mertek beszámolni a velük történt eseményekről, egészségkárosodásukra azonban megoldást kerestek.

A fogvatartottak olykor az Intézet egészségügyi állományához fordulnak segítségért, ha fogvatartott társaik irányából fizikai erőszak fenyegeti őket. „Kérem, csináljon valamit, mert azt akarják, hogy bokszoljak!” A személyi állomány tagjai nem nyilatkoztak arról, hogy ilyen esetekben fellépnének az erőszak megelőzése érdekében: „Ha szólok is a nevelőnek, nyilván nem akkor fogják elverni, amikor a nevelő ott van.” Ez az attitűd megjelenik a sérülések kezelése során is. Ha a fogvatartott úgy tájékoztatja őket, hogy sérülései balesetből származnak, akkor nem vizsgálják tovább az okokat akkor sem, ha egyértelmű (vagy nagyon valószínű), hogy fogvatartottak közötti erőszak, bántalmazás okozta a sérülést.

A jelentés korábban utalt arra, hogy a fogvatartottak közötti erőszak az Intézetben létező jelenség, amit az egészségügyi személyzettel készített interjú is alátámaszt. A fogvatartottak közötti erőszak megelőzésének egyik eszköze lehet, hogy a sérülések azonosítása és okainak feltárása tekintetében szakképzett személyzet *kiemelt figyelmet fordít a bántalmazás jegeinek felismerésére*. Ennek abban az esetben is meg kell valósulnia, ha a fogvatartott maga nem jelzi a bántalmazás tényét. Az Európai Börtön szabályok 42.3. és 43.3. pontja értelmében a fogvatartott vizsgálata során az orvosnak vagy szakképzett ápolónak különös figyelmet kell fordítania arra, hogy minden olyan jelet vagy tünetet, ami arra utal, hogy a fogvatartott erőszakos bánásmód áldozata lett, pontosan dokumentáljon, és erről jelzést is tegyen a megfelelő hatóságok irányába. Az orvosnak azt is jelentenie kell az intézetvezető számára, ha úgy véli, hogy a fogvatartott testi vagy lelki egészségét súlyos veszély fenyegeti a fogva tartás körülményei miatt. Ilyen körülmény lehet a fogvatartott társak általi bántalmazás is.

Mindezekre tekintettel az NMM álláspontja szerint az intézet egészségügyi személyzetének feladata, hogy – a szakmai szabályoknak megfelelően – a bántalmazásra utaló jegyek rögzítése mellett lépéseket tegyen az ilyen cselekmények büntetlenül maradásának megakadályozása érdekében.

A testüregekre kiterjedő vizsgálatot a Bv. Központi Kórház sebészete végzi. Pszichiáter szakorvos heti egy alkalommal jön az Intézetbe. A pszichés problémákkal küzdő fogvatartottak gyakran kapnak Xanaxot, vagy Frontint.

A fogvatartottak többsége elégedetlen volt a szakszemélyzet egyik tagja által tanúsított kommunikációval. Többek szerint néha lejárt gyógyszereket kapnak tőle, nem foglalkozik velük, és megtorlással fenyegeti őket, ha ismételten jelentkeznének. A szakszemélyzet többi tagjának kommunikációjával a fogvatartottak meg voltak elégedve.

Az NMM a jelentés 2.3. pontjában már kifejtette a személyi állomány és a fogvatartottak közötti kommunikációra vonatkozó álláspontját. *Ez természetesen az egészségügyi személyzet tekintetében is irányadó.*

Az Intézetben fogorvosi szakszolgálat is működik, minden nap 7:00-13:00 óra között. Itt kapnak ellátást a fogvatartottak és a személyzet tagjai is. Az akut eseteket leszámítva kb. 15 nap az ellátásra való várakozási idő. A rendelő felszereltsége elavultnak mondható, a berendezés felújításra szorul. Ha az intézeti keretek között nem lehetséges a fogászati ellátás, a fogvatartottakat szájsebészeti szakrendelésre utalják. A legnagyobb probléma a HIV-betegek ellátása, mivel ebbe a fogorvosi rendelőbe utalják az egész országból a HIV pozitív fogvatartottakat. HIV-fertőzött beteg ellátása után a teljes rendelőt szigorúbb szabályok szerint kell fertőtleníteni, ezért őket napközben nem lehet ellátni, csak a rendelés végén. A HIV pozitív betegek ellátásáért külön anyagi támogatást vagy veszélyességi pótlékot nem kapnak. A látogatás idején több fogvatartott panaszkodott a bőrbetegségek terjedésére, és arra, hogy ezzel kapcsolatban nem kapnak megfelelő felvilágosítást. *Az Intézet a fiatalokú fogvatartottak fertőző bőrbetegségeinek megelőzésére szolgáló intézkedési tervet készített* Eszerint intézkedni kell arra, hogy a fogvatartottak minden nap vegyék igénybe a fürdési lehetőséget. A mosási időpontok meghosszabbíthatók. A megfelelő ruházatcsere érdekében 150 fiatalokú részére teljes készlet formaruhát szerzett be az Intézet. A napirendben meghatározott fertőtlenítő takarítást a körletfelügyelők ellenőrzik és rögzítik a szolgálati naplóban. A körletfürdőkben és WC-kben a napi takarításon felül heti egyszeri fertőtlenítő takarítást kell végrehajtani. A szabad levegőn tartózkodás alatt a fogvatartottaknak a pokrócukat ki kell rázniuk. Tájékoztató előadást kell tartani a további bőrbetegségek megelőzése érdekében. A körleteken biztosítani kell a fertőtlenítőszerrel. A szakápoló feladata, hogy a megállapított és kezelendő bőrbetegségben szenvedő fogvatartottakat kezelje, ellenőrzötten hajtsa végre, a végrehajtást és a kezelt létszámot rögzítse az ápolók átadás-átvételi dokumentációjában. A fertőző betegségben szenvedő fogvatartottak számát figyelemmel kell kísérni, a betegek számának jelentős emelkedését jelenteni kell az igazgatónak. Az egészségügyi osztály feladata, hogy a körletfelügyelők részére átadja azon betegek listáját, akiknél kiemelt figyelmet kell fordítani a napi fürdésre. *Az NMM a bőrbetegségek kezelésével és megelőzésével kapcsolatos visszasságot nem tárt fel.*

2.6. Kapcsolattartás

A fogvatartottak számára rendkívül fontos a kapcsolattartás a külvilággal. Néhányan elmondták: nagyon várják, hogy olyan másik bv. intézetbe helyezték el őket, amely családjuk lakóhelyéhez közelebb fekszik, így gyakrabban számíthatnak találkozásra a beszélők keretében. A telefonos kapcsolattartás gyakoriságára nem panaszkodtak a fogvatartottak. Többen is kifogásolták azonban, hogy a csomagjaikat csak késve kapják meg, az azokban küldött élelmiszerek egy része megromlik, mire hozzájuk eljut. Az is előfordul, hogy a csomagok hiányosak.

A kapcsolattartással összefüggésben a fogvatartottak nem számoltak be problémáról. Általános, hogy havi egy – enyhe rezsimben két – alkalommal mehetnek beszélőre, heti három alkalommal telefonálhatnak hozzátartozójukkal. Jutalomként van, aki ennél gyakrabban is telefonálhat. Levelet minden nap kaphatnak és írhatnak is.

Az NMM a kapcsolattartással összefüggő visszásságot nem észlelt.

3. Összefoglalás

Az NMM egy follow-up jellegű vizsgálat keretében ellenőrizte a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében a fogvatartási körülményeket. A vizsgálat során a fogdakörlet zárkáiban és a „csurmán” voltak a legrosszabb elhelyezési körülmények. A fogdán a zárkák mozgástere nem éri el a jogszabályi minimumot, a helyiségek szellőzése és megvilágítása nem megfelelő. A szállítózárkákban olyan sok embert helyeztek el a látogatás idején, hogy sokuknak állniuk kellett, nem jutott mindenkinek ülőhely. Ezek a körülmények az embertelen bánásmód tilalmával, valamint az egészséges környezethez való joggal összefüggő visszásságot okoznak.

A fogvatartottak az interjúk során arról számoltak be, hogy vannak, akik egymás sérelmére követnek el erőszakos cselekményeket, a személyi állomány tagjai pedig bántalmazzák őket. Az erőszakos cselekmények, bántalmazások bizonyítása sokszor nehéz vagy nem lehetséges, a fogvatartotti *allegációk* azonban a kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot vetnek fel.

A NMM tagjainak tapasztalatai, valamint a fogvatartottak beszámolóí alapján is megállapítható, hogy az Intézet személyi állományának tagjai rasszista és szexista kijelentéseket tettek, amely a megalázó bánásmód tilalmával kapcsolatos visszásságot okoz.

A fogvatartottak elmondása szerint az Intézetben belül nem elég változatos a foglalkoztatásuk. Az Intézet lehetőséget biztosít különböző programok, foglalkozások igénybevételére, azonban bizonytalan az azokon való fogvatartotti részvétel. A NMM álláspontja szerint az Intézetnek törekednie kell arra, hogy a fogvatartottakat motiválttá tegye a foglalkoztatásban való részvételre.

A látogatás elsősorban nem a korábbi ombudsmani jelentésben megfogalmazott ajánlások megvalósulásának az ellenőrzésére irányult, ugyanakkor az NMM azt sem mellőzhette. Az Intézetben dolgozó pszichológusok száma háromról négyre emelkedett, ami előrelépés, azonban nem biztos, hogy a fogvatartottak nagy számára tekintettel (a vizsgálat idején 761, és 762 fő) ez maradéktalanul biztosítja a zökkenőmentes pszichológiai ellátást. Emiatt sérülhet a fogvatartottak – különös tekintettel a fiatalkorúak – egészséghez való joga. A fiatalkorú fogvatartottak dohányzási lehetősége sem szűnt meg az Intézetben, dohányzó zárkák továbbra is vannak, állandósítva ezzel a jogállamiság és az abból fakadó jogbiztonság követelményével, a gyermek védelméhez, valamint az egészséghez való joggal összefüggésben visszásságot.

4. Ajánlások

A jelentésben feltárt alapvető jogokkal összefüggő visszásságok orvoslása érdekében az NMM a következő ajánlásokat teszi.

1. Az Ajb. 31. § (1) bekezdése alapján az NMM *javasolja a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának*, hogy vizsgálta meg a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete állományszervezési táblájának módosítási lehetőségét, annak érdekében, hogy a szükségesnek ítélt státuszok – például pszichológus, orvos – száma növekedhessen.

Az NMM felkéri a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát, hogy vizsgálta meg a bővítéshez szükséges anyagi fedezet központi költségvetésből való biztosíthatóságát, valamint dolgozzon ki tervet a fogda körlet zárkái mozgásterének bővítésére.

Az NMM megfontolásra ajánlja a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának, hogy tegyen lépéseket annak érdekében, hogy a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében – az intézet nevének megfelelően – ne felnőtt korú fogvatartottak tartózkodjanak jelentős többségben, hanem valóban fiatalkorúak.

Az NMM felkéri a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát, hogy tegyen intézkedéseket annak érdekében, hogy a szállítózárkában ne legyen – még az ott eltöltött néhány óra időtartam alatt sem – olyan mértékű zsúfoltság, hogy többeknek nem jut ülőhely.

Az NMM felkéri a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát továbbá arra is, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a „csurmán” a dohányzók és nemdohányzók elkülönítése valósuljon meg.

2. Az Ajbt. 32. § (1) bekezdése alapján az NMM kezdeményezi a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének Igazgatójánál, hogy biztosítsa a fogdakörlet zárkáiban a megfelelő szellőzést és megvilágítást.

Az NMM felkéri a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének Igazgatóját, hogy haladéktalanul intézkedjen annak érdekében, hogy a fogvatartottakkal szembeni rossz bánásmód és a fogvatartottak közötti erőszak ne fordulhasson elő, vagy jelentősen csökkenjen az Intézetben. Ennek keretében tegye meg a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az Intézet egészségügyi személyzete tevőlegesen részt vegyen annak megakadályozásában, hogy a fogvatartottak közötti erőszak megfelelő szankció nélkül maradjon.

Az NMM felkéri a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének Igazgatóját, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a személyi állomány tagjai tartózkodjanak a rasszista, szexista kifejezések használatától.

Az NMM javasolja a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének Igazgatójának, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a fogvatartottak foglalkoztatásáért felelős személyek törekedjenek a foglalkozásokon való részvétel iránti motiváltság előmozdítására.

Budapest, 2015. június

Székely László sk.

Melléklet

1-2. kép: „csurma”

3-6. kép: mosdó és WC a fogda körlet zárkáiban, csótány a zárkában

7. kép: zárka a fogda körleten 8. kép: vizelet, ürüléknyom (?) a fogda körlet zárkájának falán

9. kép: mosdó a B körleten